

PAPER DETAILS

TITLE: Çocukta Dini İnancın İnşasında Soyut Kavramlar Yerine Hz. Peygamber Örnekligi

AUTHORS: Mustafa ÜNVERDİ,Mehmet MURAT

PAGES: 47-65

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1656449>

Çocukta Dini İnancın İnşasında Soyut Kavramlar Yerine Hz. Peygamber Örnekliği¹

Example of the Prophet Mohammad Instead of Abstract Concepts in the Construction of Religious Belief in Children

Mustafa ÜNVERDİ

ORCID: 0000-0002-2848-4073

Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, G. Antep/Türkiye, mustafaunverdi@yahoo.com

Mehmet MURAT

ORCID: 0000-0003-3946-7006

Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, G. Antep/Türkiye,
mmurat6147@gmail.com

Makale Bilgisi/Article Info:

Geliş/Received: 23.03.2021 Düzeltme/Revised: 04.05.2021 Kabul/Accepted: 11.06.2021

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Ünverdi, M. & Murat, M. (2021). Çocukta Dini İnancın İnşasında Soyut Kavramlar Yerine Hz. Peygamber Örnekliği. Antakiyat, 4(1), 47-65

Öz

Bu makalenin amacı, çocuklarda dini inancın teşekkül sürecinde Allah, melek, şeytan, ahiret, cin gibi gaybî/soyut ve metafizik kavramlar yerine Hz. Peygamber'in (as) merkeze alınması gerektiğini ortaya koymaktır. Çocuklar Allah, ahiret, melek gibi gaybî kavramlarla karşılaştıklarında anlama sorunu ile karşılaşabilmektedir. Dahası bunun zaman zaman çocuklarda psikolojik travmalara neden olduğu gözlemlenmektedir. Çalışmamız temelde bu problem üzerine kuruludur. İnsan yapısı gereği İslam'ı kabule yatkındır. Dini inanç çocukluk çağından itibaren teşekkül etmekte ve ilerleyen yaşlarda kanıksanmakta veya zayıflamaktadır. İnsanın çocukluk çağı soyut düşüncenin en zayıf olduğu dönem olarak kabul edilir. Çocuk varlıkları benzetmelerle ve örneklerle anlayabilmekte ve dini inanç ile ibadetlere dair ilk oluşum taklit düzeyinde başlamaktadır. Bu aşama dini ve pedagojik açıdan doğru biçimde şekillenmediğinde birtakım sorunlar artık kaçınılmaz hale gelmektedir. Örneğin çocuğun dini sevmesi ve daha "dindar" olması için sıklıkla Allah'ın otoritesini hatırlatmak, çocuğu -eğitimle engellenemeyen- kötü davranışlardan men etmek için Allah'ın (günahkârları) yakıcı gücünü bir sopa gibi kullanmak aslında dini inancın hiç de sağlam temellere oturtulmadığı anlamına geldiği gibi bazen de çocukta ruhsal travmalara yol açtığı

¹ Bu araştırma sürecinde TR Dizin 2020 kuralları kapsamında "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde" yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden" hiçbirini gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma "Etik Kurul İzni" gerektirmeyen bir çalışmadır.

bilinmektedir. Mâmafiîh dinin gaybî/metafizik alanını çocuk terbiyesinde kullanmak istenmeyen sonuçlar verebilir.

Bu araştırmada çocuklara yönelik din eğitimi ve çocuk terbiyesinde soyut/metafizik kavramlar yerine Hz. Peygamber örneğine yer verilmesi gerektiği dini ve pedagojik açıdan temellendirilmeye çalışılacaktır. Araştırma çerçevesinde temel dini kaynaklar ve çocuk gelişimine dair eserler kaynak taraması ve nitel araştırma yöntemi ile incelenecektir. Böylece çocukta dini inancın oluşumunda ve din eğitiminde izlenecek yöneme ilişkin öneride bulunulacaktır. Ayrıca bu makale ile çocuklara yönelik din eğitim ve öğretimine muhteva ve dil açısından katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, İnanç, Çocuk, Soyut, Peygamber.

GİRİŞ

Her ana-baba evladının iyi bir insan olması için türlü imkânları seferber eder. Zira çocuk, anne babanın gözbebeğidir. Çocuk sahibi olmak kadar onu iyi yetiştirmek ve topluma hayırlı bir fert kazandırmak önemlidir. Ancak günümüz bilişim ve teknoloji çağında artık çocuklarla iletişim kurmak ve onları istediğimiz ahlak ölçülerine göre yetiştirmenin zor olduğu ortadadır. Çünkü çocuğun dünyasına hitap eden binlerce faktörün ebeveynler tarafından kontrolü kolay değildir. Bununla birlikte, halen çocuğun ilk eğitim yuvası ana-baba ocağıdır ve aile büyükleri çocuğa belli bir yaşa kadar etki eden birincil unsurdur.

Çocuğun iyi bir kişiliğe sahip olması ve ahlak kurallarına riayet etmeyi öğrenmesinin önemli bir boyutu dini terbiyedir. Dini terbiye, dini referanslarla yapılan eğitim olarak kabul edilebilir. Çocuk gelişim sürecine bağlı olarak dini inanç ve ibadetlerle tanışır. Başta aile büyüklerinin inanç ve ibadetleri ile sosyal hayatta kendisini gösteren dini ritüeller, semboller ve kurumlar çocukta dini inancın oluşmasında öncü role sahiptir. Bu noktada anne babanın çocuğu eğitme ve onun ahlakını güzelleştirme görevi vardır: “Ey iman edenler, kendinizi ve ehlinizi cehennemden koruyun...” (Tahrim, 66/6). Ancak bu konuda doğru bir yöntem izlenmesi gerektiği açıktır.

Toplumumuzda çocuk terbiyesi ve çocuğa din eğitimi verme isteği müsellemidir. Bu nedenle gerek Diyanet İşleri Başkanlığına gerekse özel vakıflara bağlı Yaz Kur'an Kursları her yıl binlerce öğrenciyi ağırlamaktadır. Keza çocuklara yönelik dini yayınların büyük ilgi gördüğü de bilinen bir gerçektir. Bütün bu çabalar, asırlardır İslam kimliğine mensup ve meftun olmuş bir toplumun, inancını sonraki nesillerle aktarmanın ve hakikati konusunda hiç şüpheye düşmediği dinini yaşatmanın bir çabası gibidir. Atalarımızın “Ağaç yaşken eğilir” dediği gibi çocuklara küçük yaşlardan itibaren inanç, ibadet ve ahlak eğitimi vermek onları geleceğe daha iyi hazırlama adına önemlidir. Çocukluk evresi, insanın kişiliğinin oluştuğu ve karakter yapısının temelini aldığı dönem olarak kabul edilir. Eğer bu dönemde çocuğa güzel ahlak

kazandırılırsa, çocuk ömür boyu bu temel üzerine yaşayacaktır. İşte dini inanç da çocukta bu dönemde aşılanır ve çocuk yaratıcısı hakkında ilk bilgileri alır. Bununla birlikte bu çalışmada çocuğun pedagojik açıdan dini inançla ilk temasının hangi düzeyde olması gereği tartışılacak ve bu konuda Hz. Peygamber örneği önerilecektir.

Bu makalede çocukta dini inancın inşasında soyut kavramlara ağırlık vermek yerine Hz. Peygamber örneğinden hareket etmenin gerekliliği işlenecektir. Nitekim çocuğun anlama düzeyinin üzerinde veya dışında bilgilendirmeler kimi zaman çocukta psikolojik travmalara neden olabilmektedir. Bu nedenle çocuğa örnek teşkil edecek kişi ve kişiler tercih etmelidir. İnsan özellikle çocukluk yaşlarında rol model edinmeye yatkındır. İslam geleneğinde Müslümanlar için en iyi örneğin Hz. Muhammed olduğu kabul edilir. O, tarih içerisinde vahyin ete kemiğe bürünmüş halidir. Bununla birlikte Kur'an insanların peygamberi aşırı yüceltmesine karşıdır. Bu nedenle onun beşeri yönüne vurgu yapar ve insanlar içinden çıkarılmış normal bir kişi olduğunun altını çizer: "Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler ve çarşılarda dolaşırlardı" (Furkan, 25/20). Onun evde bir baba, torunlarına dede, mahallede komşu, savaşta komutan, siyasette lider olması, farklı insanî rolleridir. Onu diğer insanlardan ayıran ise Allah'tan vahiy alması ve bunu insanlara tebliğ etmesidir. (Vatandaş, 2007) İşte bu çalışmada çocuk yetiştirmede Hz. Muhammed örneği ile hareket etmenin imkânı ve yararları ele alınacaktır.

Yukarıda belirtilen amaca yönelik olarak, din eğitimi, kelim ve çocuk gelişimi gibi alanlara ait kaynaklar nitel araştırma yöntemi ile incelenecektir. Esasen çocuğun dini eğitiminde Hz. Peygamber modeli konusunda çalışmalar pek çoktur. Çalışmada, tekrardan sakınma adına, ilgili eserlerden sadece konumuza katkı sağlayan bölümler itibarıyla istifade edilecektir.

1. İdeal Bir Çocuk Terbiyesinin Başlangıcı: Mutlu Aile Yuvası

Çocuklar içinde bulundukları cemiyetin geleceğidir. Mutlu çocuk neşeli aile, neşeli aile sağlıklı toplum, sağlıklı toplum ise güvenli gelecek demektir. Toplumların gelecekleri için çocukların iyi yetiştirilmeleri elbette büyük önem taşımaktadır. Çocukların iyi yetiştirilebilmelerinin bazı koşulları bulunmaktadır. Mesela ailenin sevgi eksenli kurulması buna bir örnek olarak kabul edilebilir. Bu sevginin temelinde; "Yaratılanı severiz yaratandan ötürü" diyen Yunus Emre'nin felsefesi olabileceği gibi ilahi aşkın yansıması da olabilir. Eşler evlenmeden önce birbirlerini yeterince tanımalı ve sağlıklı karar vermelidirler. Evlendikten sonra ise eşlerin çocuklarının annesi veya babası olmayı hak edip etmediklerini yeniden gözden geçirmelidirler. Her şey yolunda gitti varsayalım, artık çocuk isteme zamanı gelmiş ise önce annenin fiziksel/ruhsal sağlığı gözden geçirilmelidir. Daha sonra ailenin ekonomi yönetimi ele alınmalıdır. Aile, çocuk istiyorlar ise yüksek taksitli borçlanmalara girmemelidirler.

Çünkü ekonomik zorluklar ailenin varlığını bile tehdit etmektedir. Belki de kişiler evlenmeden evliliğe hazırlık okuluna kayıt olmalılar. Evliliği tehdit eden ekonomik sosyal ve psikolojik etmenler konusunda eğitilmelidirler (Kesici, Ak, Subaşı, & Özkan, Özteke, 2019).

Ebeveynin sağlam bir temel üzerine kurduğu yuvada çocuk da iyi yetiştirilmeye aday demektir. Bu noktada çocuğa dönük hizmetler onun potansiyelinin kendine, ailesine içinde yaşadığı topluma ve hatta insanlığa faydalı becerilere dönüşmesi bakımından büyük önem arz etmektedir. Çocuğun eğitiminde kaş yapayım derken göz çıkarmamak gerek. İyi niyetli verilen birçok emek, çocuğun gelişimini tehdit edebilmektedir. İyi niyetli olmak gerekli ancak bu, yeterli değildir. Çocuk gelişimi ve eğitimi konusunda yeterli bilgi ve beceriye de sahip olmak elzemdir.

2. Çocuk Eğitiminde Yöntem Sorunu

Çocuk eğitimi ilk planda anne-babanın görevi olduğundan çocuk sahibi olmaya karar veren ebeveynin ilk andaki kararlılıkları, çocuk yetiştirmeye dair eğitim durumları ve çocuk sahibi olmada sevgiye dayalı duygusal hazır bulunuşları önemlidir. Psikoloji ilmi bebeklerin temel ihtiyaçlarının karşılanma biçiminin onların psikolojilerini de etkilediğini belirtmektedir. Burada annenin ya da bebeği bakan kişinin beden dili ve tutumları çok önemlidir. Bebeğin temel ihtiyaçlarını karşılarken olumlu bir beden diline ve güzel sözlerle de ihtiyaç vardır. Zorlama yapılmamalıdır. İhtiyaçlar, gerçekten de gerekli görüldüğü ortamda karşılanmalıdır. Mesela yemek, kişiye ancak acıktığında verilmelidir. Her çocuğun kendine özgün yapısı vardır. Aile bu yapıyı dikkate alarak ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Kendi zihinlerindeki modele göre çocuğa muamele yapmamalıdır (Kesici, Baloğlu, & Murat 2019).

Çocukların her şeyi sorguladıkları dönem 3-5 yaşları kabul edilir. Bu dönemler öğrenmeye en açık oldukları dönemler olarak yorumlanır. Eğitimciler soru sormayı öğrenmenin başlangıcı olarak görürler. İnsanın doğasında olan incelemek, araştırmak ve keşfetmek merak duygusu ile beslenmektedir. Çocuk soru sorarak merak ettikleri hakkında doğru ve sağlıklı bilgi almaya çalışmaktadır. Bu nedenle çocukların sordukları şeyler hiç evirip çevrilmeden olduğu gibi açıklanmalıdır. Burada en önemli olan şey sormadıkları şeyleri ilerde lazım olur diye kendi aklımızdaki şekli ile açıklamamak gerekir. Çocukların sordukları şeyler gelişim düzeylerine uygun olan şeylerdir. Çoğu kez bizim anladığımız ile çocukların anlamak istedikleri birbirinden farklı olmaktadır. Çocuklarla öyle bir diyalog içinde olmalıyız ki çocuklar akıl edebildiklerini sorsunlar. Merak ettiklerin ve öğrenmek istediklerini sorsunlar. Çocuklar ile ilişkilerde biz yetişkinler az konuşmalıyız. Konuşmak tek taraflı bilgi aktarmak yerine çocuğun zekâsını kullanacağı, açıklamalar yapacağı sorular sormalıyız. Sorularımız onların düşüncelerini anlamaya yönelik olmalıdır. Çocukların düşünme biçimlerini öğrenebilirsek buradan hareketle onların pek çok şeyi

öğrenmelerini sağlayabiliriz. Kısaca “çocuğa göre”li ve “çocukla birlikte” ilkelerini merkeze almalıyız. Hz. Peygamberin “Kimin çocuğu varsa –onunla- çocuklaşsın” dediği rivayet edilir. (Hökelekli, 1992) Böylece o, çocuğun seviyesine inmeyi ve onu hoş tutmayı temel bir kural haline getirmiş ve çocuklarla iyi bir iletişim kurmuştur. Çocukla iletişimde onun seviyesini dikkate almak demek, onun potansiyelini, gelişim özelliklerini ve ilgilerini dikkate alan bir yaklaşım demektir. Çocukla birlikte derken ise onunla iletişim kurabilen bir yaklaşımdan söz edilmektedir. Çocukla iletişim kurabilmenin en önemli yolu onun biz yetişkinleri model/örnek yetişkinler olarak görmelerinden geçmektedir. Çocuklar ile sağlıklı iletişim, kendimizle kurduğumuz iletişime bağlıdır. Kendimiz ile aramız iyi olmalı. Erdemli ve örnek alınabilecek davranışlarımızı artırmaya çalışmalıyız. Öncelikli kendimiz ile daha sonra da eşimiz ve sevdiklerimiz ile anlamlı bir iletişime sahip olmalıyız (Baloğlu, Kesici ve Murat, 2019).

Çocukların algı düzeyi onların gelişim aşamalarına göre değişir. Onların yaş seviyelerine nasıl bir din eğitimi almaları gerektiği ve bu din eğitiminin yöntemi eğitimciler tarafından farklı kuramlara konu olmuştur. (Tosun & Yıldız, 2019) Kabul edilen gelişim aşamalarına göre ilk çocukluk dönemi (2-6 yaş) itibariyle çocuk kavramlara anlam yüklemeye başlar. Ancak bu dönemde çocuğun kavramları algılaması yeterli düzeyde değildir. Buna ek olarak kavram algısı soyut düzeye erişmez. Son çocukluk döneminde ise (7-13 yaş) çocukta kavramları daha doğru ve yerli yerinde algılama yetisi gelişir. Ancak soyut anlama kapasitesi halen gelişmiş değildir. Çocuklar kavramları ancak somutlaştırarak öğrenebilirler. Çocuklarda soyut kavramların anlaşılma yaşı olarak 10-12 olarak ifade edilmektedir (Ölçer, 2011).

Çocuklarda soyut anlama yeteneği zayıf olduğundan din öğretiminde onların anlama düzeylerine daha uygun olan dini kişilikler ve semboller ön plana çıkarılabilir. Hz. Peygamberin yanı sıra sahabe ve İslam büyükleri, cami, minare, ezan, bayramlar, ibadetler vs. çocukta dini inancın oluşmasında önemli yapı taşları olarak görülebilir. Ancak bu, çocuklara hiç Allah’tan bahsedilmeyeceği anlamına gelmemelidir. Özellikle çevresindeki varlıkları keşfeden bir öğrenci gibi olan çocukta, evren ve yaratıcı ilişkisi üzerinden Allah hakkında bilgi verilmeli ancak bu, çocuğun anlayabileceği bir şekilde sunulmalıdır. O halde çocukluk düzeyinde Allah inancının nasıl verilmesi gerektiği öne çıkmaktadır. Erken dönem çocuklukta Allah inancı son derece önemli bir yer tutar. Zira çocuk varlığı Allah ile ilişkilendirerek anlamlandırma kabiliyetini küçük yaşlardan itibaren edindiğinde bu onun dini ve ahlaki gelişimi için güçlü bir başlangıç olacaktır. Bununla birlikte erken dönem çocuklukta din eğitiminin çocukta ilgi uyandırma ve kutsallık hissini açığa çıkarma niteliğinde olması önerilmiştir (Ölçer, 2011).

3. Ailede Temel Bir Görev: Çocuğa Dini Terbiyenin Verilmesi

Çocuklarla doğru bir iletişim kurma becerisi gösteren ana-baba için kaçınılmaz görevlerden birisi çocukta dini inancın inşa edilmesidir. İslâm dini kendisini “insanları

en güzel yola ileten bir çağrı” olarak nitelemiştir (İsrâ, 17/9). Bu nedenle anne babalar genellikle bu gerçeği göz ardı etmek istemez. Çocuklarını küçük yaşlardan itibaren dini eğitim veren kurumlara gönderirler. Çocuğa yönelik dini eğitim İslam eğitim tarihinde müstakil bir alan olarak kendine yer bulmuştur.

İslam eğitim tarihinde Suffa, Küttab ve Sıbyan Mektepleri çocuğa din eğitimi sunan önemli kurumlardır. Ayrıca İbn Sina (ö. 428/1037), İbn Miskeveyh (ö. 421/1030), Gazali (ö. 505/1111) ve İbn Haldun (ö. 808/1406) gibi teorisyenler de küçük çocukların din eğitimi konusunda önemli çalışmalar yapmışlardır. İslam kurumlar tarihine baktığımızda Hz. Peygamber’in Mekke’den Medine’ye hicretinden sonra inşa ettiği Mescid-i Nebevi’nin bir bölümünün çocukların eğitimine ayrıldığı görülmektedir (Oruç, 2014).

İnsanın dini sorumluluğu onun akıl baliğ olduğu dönemden itibaren başlar. Bunun naklî dayanağı Allah’ın Hz. Peygamber ve onun aracılığıyla tüm ümmete şu emri olarak kabul edilebilir: “Ailene namazı emret. Kendin de onda kararlı ol. Senden rızık istemiyoruz, bilakis seni biz rızıklandırıyoruz. Güzel sonuç takvâ ileidir” (Tâhâ: 20/132). Hz. Peygamber bu ayet indikten sonra kızı Fâtıma (ö. 11/632) ve damadı Ali’yi (ö. 40/661) –evlerinin kapısına kadar giderek- sabah namazına uyandırmaya başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında insanın çocukluk döneminde dini bilgiler ve uygulamalarla tanışması onun lehinedir. Çocuk eğer küçük yaşlardan itibaren eğitilmişse bunun yararını akıl baliğ olduğunda da görür. Ancak daha önceki yaşlarda güzel terbiye edilmez, kötü sözlere alış, gününü oyun ve eğlence ile geçirir, istediğini yer içer, istediğini giyer, har vurur harman savurursa, duvarın kuru toprağı kabul etmemesi gibi bu çocuk da hakikatleri kabul etmez. Bu nedenle çocuğun erken yaşlardan itibaren dini inanç ve ahlakın güzel hususiyetleriyle tanışması gerekir. (Gazali, t.y.)

Aileler Allah’ın lütfüyle emanet aldıkları çocuklarını en güzel şekilde yetiştirmek durumundadırlar. Çocuk yetiştirmek, ne sadece onun bedensel ve hayati ihtiyaçlarını temin etmekten ibarettir ne de sadece çocuğun ileride iyi bir meslek sahibi olması için gerekli okul ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bilakis çocuğun bu dünyada ve ahirette saadetini sağlayacak tüm bedensel ve ruhsal ihtiyaçlar dikkate alınmalı, çocuğun din eğitimi ihmal etmemelidir. Kur’an, kişinin ana-babasına iyilikle muamele etmesini emrettiği ayetlerinde, evladın ana-babası için nasıl dua etmesi gerektiğini de beyan eder ve bir bakıma ebeveynin sorumluluğuna da gönderme yapar: “Rabbim! ‘Onların beni küçükken sevgi ve şefkatle besleyip büyüttükleri gibi, Sen de onlara merhamet eyle!’ de.” (İsrâ, 17/24). Allah Resulü bu konuda meşhur hadis-i şerifinde ana-babanın görevini şöyle hatırlatır: “Hepiniz çobansınız ve hepiniz emriniz altındakilerden sorumlusunuz.” (Buhari, savm, 2002). Hz. Peygamber (sav) ayrıca çocuklarının yetişmesine ihtimam gösteren ana-babaları övmüş ve “Bir baba,

çocuğuna iyi terbiyeden daha değerli bir armağan vermemiştir” (Buhari, birr, 2002) buyurmak suretiyle, çocukların güzel bir şekilde terbiye edilmelerinin önemine işaret etmiştir. Bunun dışında Hz. Peygamber küçüklükte verilen terbiyenin taş üzerine nakış gibi olacağını belirtmiştir. Bu yüzdendir ki yeni doğanın kulağına ezan okunur ve küçük yaştan itibaren Kur’an’dan sureler ezberletilir. (Canan, 1988) Ebû Mansûr el-Mâtûrîdî (ö. 333/944) Bakara Suresi 220. ayeti yorumlarken, şöyle der: “Yetimleri himaye etmek ve terbiye etmek nasıl topluma bir görev ise öz çocuklarını terbiye etmek ve onlara dini eğitim vermek de ana-babaya bir ödevdir. Ebeveyn, çocuklarının sosyalleşmesini sağlamada sorumlu oldukları gibi onlara namaz kılma alışkanlığı kazandırmakta da sorumludur” (Mâtûridî, 2005).

Dini gelenekten günümüze kadar bilgiler çocuğun dini eğitiminin bir tercih meselesi değil, önce anne-baba üzerine sonra da topluma ait bir vecibe olduğunu göstermektedir. Bu nedenle ana-babalar (eğer onlar yoksa toplumda ilgili kurumlar) çocuklara temel eğitimin yanı sıra dini terbiyeyi de vermeli, söz ve davranışları ile onlara hayatın gerçek anlamını ve gayesini göstermek için ellerinden gelen gayreti göstermelidirler. Çocuklarının İslam toplumunun dindar, dürüst ve vicdanlı birer üyeleri olabilmeleri için, onlara iyi bir terbiye vermek müminlerin ahlaki, dini ve sosyal görevleridir. Böylece yeni nesiller her iki dünyada nimetlere ve mutluluklara kavuşurlar. Fakat bu noktada hiçbir zaman cebr ile hareket etmemeli, bütün gayretlerine rağmen çocuklarını dini konularda ikna edemiyorlarsa onları kendi kararları ile baş başa bırakmalıdır. Ancak çocuklarının dini tercihlerinin akıbetini de uyarmaktan kaçınmamalıdır (Apak, 2010).

4. Çocukta Dini İnancın Oluşması

4.1. İnancın Doğası: Gayba İman

Çocukta dini inancı tesis etme söz konusu ise inancın doğası ile çocuğun algısı konularını dikkate almamız gerekir. Öncelikle inancı oluşturan maddeler incelendiğinde akaid esaslarının büyük oranda fizik âlemin dışında olduğu görülür. Dinde inanılması gereken hususların aslı gaybî esaslardır. Allah’ın zatı ve sıfatları, melek, ahiret ve ahirete dair hallerin tümü gayb niteliğinde olup algılanması ve tam anlamıyla bilinmesi mümkün değildir. (Zemahşerî, 1998). Bunun dışında peygamberler ve onlara inmiş olan kitaplar da tarihin eski dönemlerinde kalmış olmaları hasebiyle gaybîdir. Gayb, esas olarak duyularla algılanamayan ve gözle görülemeyen demektir. Ayrıca insanın bilgisi dışında kalan şeyler için de gayb kelimesi kullanılır. (İsfahânî, 2010) Kur'an-ı Kerim'de de gayb daha çok “duyu idrakinin ötesinde bulunup zorunlu akli bilgilerle bilinemeyen ve bilgisi sadece Allah’a ait olup vahiy yoluyla peygamberlere açıklanan muhteva” olarak zikredilir. (Yavuz, 2003) Allah, melek ve ahiret hem duyular âleminin dışında kalana hem de aklın tam

olarak anlamaktan aciz olduğu varlıklardır. Gayba iman, inanılan şeylerin uzağında, onları görmüyor, işitmiyor ve algılamıyor olmasına rağmen imandır.

Kur'an Allah'ın varlık açısından âlemden tamamen farklı olduğunu ve görünen, algılanan hiçbir şeye benzemediğini şöyle beyan eder: “[O’dur] gökleri ve yeri yoktan var eden. O, nasıl ki hayvanlar arasında eşler [bulunmasını] irade etmişse size de kendi cinsinizden eşler vermiştir ve sizi böylece çoğaltıp durmaktadır: [ama] hiçbir şey O'na benzemez...” (Şûrâ 42/11). Burada “Hiçbir şey O'na benzemez” ifadesi, O’nun mevcut olan veya olabilecek her şeyden yahut insanların düşünebileceği, hayal edebileceği veya tanımlayabileceği şeylerden köklü bir “farklılık” -yalnız sıfatlarda olmayan bir şekilde- taşıdığına işaret eder. Bu ayet “Hiçbir şey O’na denk değildir” (İhlâs 112/4) ayeti ile birlikte düşünüldüğünde, varlık olarak Allah ve âlemin nasıl bir farklılık içinde olduğu ve beşeri düşünce kategorilerinin tamamen dışında olduğu anlaşılır (Esed, 1999). Bunun sonucu olarak, O’nu veya O’nun “vasıflarını” tanımlamaya yönelik bütün teşebbüsler mantıkî bir imkânsızlık ile karşı karşıya bulunurlar ve ahlaken/manen ise günah sayılırlar. O’nun tanımlanamazlığı gerçeği, Kur’an’da zikredilen Allah’ın “sıfatları”nın O’nun gerçekliğini sınırlamadığını, ama tersine, O’nun faaliyetinin kendi yarattığı evren üzerindeki kavranabilir/görülebilir etkilerini gösterdiğini açıkça ortaya koyar. (Esed, 1999) Allah’ın hâdislere benzememesi akaid literatüründe “muhâlefetün lil havâdis” olarak kavramsallaşmıştır. (Cüveynî, 2012) Allah’ın hiçbir şeye benzememesi, O’nun tek oluşundandır. Çünkü biz, alemde varlık sıfatına sahip olan şeyleri birbirine benzetirken onların ortak sıfatlarından yararlanırız. Aslında hiçbir şey bir başkasıyla tamamen aynı olamaz. Fakat varlıklar arasında ortak nokta(lar) vardır ve biz buna dayanarak “şunun gibi, şunun misali vs.” ifadeleriyle varlıkları tanımlarız. Örneğin yeni keşfedilmiş bir yere gittiğimizi ve daha önce hiç kimsenin görmediği bir varlığı gördüğümüzü var sayalım. İnsanlara o varlığı anlatırken tamamen daha önce görüp bildiğimiz varlıkların özelliklerinden yararlanırız. İnsan, ancak suretini bildiği bir şeyi hayalinde canlandırabilir. Hâlbuki hem Kur’an hem de akıl, yaratıcının eşi benzeri olmadığını beyan ettiğinden O’nun zatı ve sıfatları hiçbir zaman idrak edilemez. (Mâtûridî) Nitekim İsrailoğulları Hz. Musa’ya “Allah’ı apaçık görmedikçe sana iman etmeyeceğiz” (Nisâ 4/153) şeklindeki taleplerine reddiye sadetine yüce Allah şöyle buyurur: “Gözler O’nu göremez, ama O her şeyi görür” (En’âm 6/103). (Eş’arî, 2011).

Peygamberler ve onlara inen kitaplar ise insan bilgisinin dâhilinde olmaları ve mevcut oldukları dönemde insanlar tarafından görülen, bilinen varlıklardır. Bu nedenle insanın iman esaslarından bu ikisini idrak etmesi diğerlerine göre daha kolaydır. Çocuğun anlayış kabiliyeti dikkate alındığında, onun gayba ait konuları anlayıp kavraması neredeyse imkânsızdır.

4.2. Çocukta Dini İnancın İnşası

Çocuk içinde doğduğu ailenin inanç ve davranışlarını taklit eder. Özellikle ebeveyn ve kardeşlerinin konuşup davranışa geçirdiklerini gözlemler ve onları aynı şekilde uygulamaya çalışır. Anne babalar bu nedenle çocuklarına İslam'ın âmentüsü olarak bilinen temel dini itikadi esasları ezberletmeye ve Kur'an'dan sureler öğretmeye çalışırlar. Aslında istenilen şey, çocuktan iyi bir Müslüman ve ahlaklı bir birey olmasıdır. Bu noktada Kur'an'ın sunduğu örneklerden birisi Lokmân'dır. Kur'an, Lokman Suresi 31/13-19. ayetlerde Lokman'ın (as) evladına şu öğütleri verdiğini kaydeder:

- a. Allah'a şirk koşma
- b. Ana-babana iyi davran.
- c. Ne yaparsan yap Allah onu görür ve hesabını sorar.
- d. Namaz kıl.
- e. İyiliği yap ve emret, kötülükten sakın ve sakındır.
- f. Kibirli olma, mütevazı ol.
- g. Sesini yükselterek konuşma.

Bu örnek dikkate alındığında çocuğa ilk önce Allah'tan söz edilmesi gerektiği görülür. Ancak bu, Allah'ın zatına değil, sıfatlarına ve yarattığı âleme odaklı olmalıdır. Dini inancın özünde yer alan Allah'a iman, çocukta "tüm gördüğü varlıkların bir sahibi/yaratıcısı olduğu, bunları var edenin tek bir ilah olduğu ve bu yaratıcının adının Allah olduğu" anlatılabilir. Ancak çocukta soyut kavramların anlaşılma zorluğundan dolayı Allah kavramına değil, ilahi sıfatlara sıklıkla işaret edilmelidir. Bu, çocuğun psikolojik ve fizyolojik durumunu dikkate almalıdır. Aksi takdirde çocuk "dini olandan" bir ömür boyu uzaklaşabilir. Bu nedenle, çocuğun algı düzeyine ve yapma kapasitesine uygun hareket etmelidir.

Aile çocuğun ilk eğitim yuvası olması itibarıyla, yemek yeme, oturma-kalkma, yatma, temizlik, konuşma vs. her türlü davranış ve günlük ibadet ebeveynin taklidi üzere gelişir. Aile büyükleri hem bu konularda doğru örnek olmalı hem de güzel davranışları dini bilgilerle desteklemelidir. Çocuk yedi yaşına geldiği zaman dini ritüellerden tahâret ve namaz öğretilmeli, ergenlik çağına geldiğinde ise soyut düzeyde anlaşılacak esaslar da öğretilmelidir. (Gazali, t.y.) Görüldüğü gibi çocuklara ilk yaşlarda öğretilen şeylerin birçoğu davranışsaldır. Dinin amelî yönüne tekabül eden bu örnekler, çocukta ilk önce davranışın oluşturulması, sonra anlam arayışına ve inanca geçilmesinin daha isabetli olduğuna işaret eder. Bunun için ebeveynin rol model olmayı ihmal etmemesi gerekir. Onlar anne-babalarından gördükleri ve duydukları şeyleri taklit yoluyla alırlar. Bu yüzden onların imanı taklidi (Mâtûridî, 2005) Bu nedenle çocuğa yönelik eğitimin en önemli parçası aile büyüklerinin söz ve davranışlarıdır. Nitekim Hz. Peygamber Ramazan'ın son on günü

eşlerine itikâfa girmeyi, Muharrem ayının 9 ve 10. Günlerinde oruç tutmalarını teşvik etmiş ve daima onlara infak, sabır, helal lokma gibi ahlakın güzel hasletlerini öğütlemiştir.

Çocukta dini inancın inşasında önce ibadet alışkanlığı oluşturulması gerektiğine bir örnek de çağdaş İslam âlimlerinden Muhammed Hamidullah'tır (1908-2002). O çocukta dini terbiye için gelenekten gelen bir yaklaşımı şu şekilde önerir: Çocuk ilk eğitimini almaya başladığında evde bir şölen düzenlenir. Hayırlı bir eğitim olması niyetiyle çocuğun önünde Alak Suresinin ilk beş ayeti okunur. Bu ayetler okuyazar olmayan ümmi peygambere ilk nâzil olan ve okuma-yazmadan bahseden ayetlerdir. Çocuktan bu ayetleri tekrar etmesi istenir. Daha sonra çocuk okuyabilecek duruma gelince ona namaz kılabilceği kadar sure ezberletilir ve namaz öğretilir. Çocuk yedi yaşına gelince anne baba çocuğun namaz kılma alışkanlığı edinmesi için gayret eder, on yaşına gelince yaptırım uygular. Oruç da çocuğun akıl balığ olduğu zamandan itibaren tutmaya başlayacağı bir ibadettir (Hamidullah, 2014).

Çocuklara küçük yaşlarda soyut nitelikteki inanç esaslarından fazlaca söz etmek onların algı düzeyini aşan bir çabada bulunmak demektir. Nitekim Hz. Peygamber “Üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır: Büluğ çağına erinceye kadar çocuktan, akli başına gelinceye kadar mecnundan ve uyanınca kadar uykuda olandan.” (Ebû Dâvud, hudûd, 17). Diğer yandan dini sorumluluk akla dayanır. Akli düzeyi yeterli olmayan kimse dini emir ve yasakları ve bunların keyfiyetini, hikmetini kavrayamaz. Buna ek olarak pedagojik açıdan çocuğun gelişim düzeyi dikkate alındığında onun ancak ergenlikten sonra dini sorumluluklarla mükellef olması gerektiği ortaya çıkar. (Ay, 1991) Bu nedenle inancın özü niteliğinde gayba iman unsurlarını detaylıca öğretmek hususunda çocuğa baskı yapılmamalı, bunlar kısaca öğretilmelidir. Çocukların çevreden edindikleri ve gaybî konulara dâhil olan iman esaslarındaki yanlışlarına hoşgörü ile yaklaşmalıdır. Nitekim Hz. Peygamber “Allah göklerde dir” diyen ve Allah tasavvurunda problemlili olduğu düşünölen cariyenin iman ikrarını geçerli kabul etmiştir. (Müslim, mesâcid 33; Ebû Dâvud, salât 171). Bu, Hz. Peygamberin muhatabının algı ve akıl düzeyine göre davranışına örnek kabul edilebilir. Zira söz konusu kadın ne eğitimli bir insandı ne de Allah Resûlünden dini doğru dürüst dinleyebilmiş bir kadındı. Hz. Peygamber o kadının imanını yerinde görüyorsa, bazen çocukların kendi hayalleriyle karışık ürettikleri Allah, melek ve cennet gibi inançları da –aklen olgun bir çağa geldiklerinde düzeltmek koşuluyla- hoş görmek gerekir. Ne var ki aynı şeyi davranışsal şeyler için söyleyemeyiz. Çocuk yaptığı bir davranışın doğru veya yanlış olduğunu bilmeyebilir. Ancak ebeveyni ona yapması gerekeni söylediğinde bunu anlayabilir. Günlük hayatta karşılaştığımız diğer örneklerde olduğu gibi dinî pratiklerde de çocuğun hatalı davranışlarını uygun bir dille söylemeli ve ona yapması gerekeni öğretmelidir.

Çocukta inancın tesisi noktasında Allah, melek ve cennet gibi insan için güzel sıfatlara sahip metafizik varlıklar ancak sıfatlarla ve yalın biçimde anlatılabilir. Ama adeta bir kötülük ilkesi halindeki şeytandan, yetişkin insanda bile korku uyandıran cinden, mahiyeti bilinemez olan ruhtan ve korku salan bir ceza aracı olan cehennemden söz etmek çocukta olumlu dini davranış yerine psikolojik sorunlara neden olabilir. Allah kavramını da korku unsuru veya terbiyede yaptırım aracı manasında dillendirmek çocukta Allah sevgisi yerine korku ve nefrete yol açabilir. Bu nedenle şeytan, cin, ruh ve cehennem din eğitiminde çocuğa hitap eden kavramlar olarak görülemez. Buna karşın Allah, melek ve cennet olumlu vasıflarıyla çocuğun dünyasına girebilir. Ancak bunların da merkezi bir rol oynamaması gerekir. Zira çocuk soyut anlama kapasitesi gelişmediğinden, söz konusu varlıklara zihninde farklı anlamlar yükleyecek ve beklide ileride sükût-i hayale uğrayıp mukaddesattan uzaklaşmayı tercih edecektir.

Çocukta dini inancın inşasında soyut kavramlar yerine Hz. Muhammed'i anlatmak, onun hayatını ve sünnetini çocuğun dünyasına yaklaştırmak çocukta peygamber sevgisi üzerinden dindarlık temeli de oluşturulmuş olacaktır. Bu bağlamda Hz. Peygamberin ibadet hayatı ve günlük yaşayışındaki davranışları anlatılmalı ve bunlar çocuklara örnek davranışlarla öğretilmelidir.

5. Çocuklara Örnek Bir Peygamber: Hz. Muhammed

Müslüman hayatın hakikatini vahiy ve akılla inşa eder. Akıl her insanda mevcut olan bir cevherdir. Vahiy ise her Müslümanın inandığı bir bilgi kaynağıdır. Ne var ki bu bilgi kaynağı metafizik bir kaynaktan çıkmış ve belirli bir sürede başlamış ve sona ermiştir. Bu yönüyle vahyin anlaşılması ve hayata geçirilmesi birtakım zorlukları muhtevlidir. Ancak tam da bu noktada vahyi tebliğ eden elçinin insanlar arasından birisi olması muhatapları için büyük bir nimettir. Şöyle bir düşünelim, insan içindeki kötülük duygusuna kapılıp Şeytanı mı model alacaktır? İnsanın kötülük ilkesi ve sembolünü model alması akıl, vicdan ve vahyin ruhuna terstir. Nitekim Allah şeytanı dost edinmeyi yasaklar (Nisâ: 4/119; Kehf: 18/50 vd.) ve böylece kişiyi büyük bir hüsrandan korur. Peki insan meleği mi örnek alacaktır? İnsanın bir meleği model alması muhaldir. Çünkü melek insan gibi nefse sahip değildir. Duygularıyla aklı arasında mücadele etmez. Sadece itaate kodlanmıştır. Kötülük yapma özelliği yoktur. Melek ontolojik açıdan farklıdır. Biyolojik, sosyolojik veya psikolojik ihtiyaçları yoktur. İrade ve davranış özgürlüğü bulunmaz. Meleğin tek yolu vardır: Emre itaat ve emredileni yerine getirme. İnsanın önünde ise iki yol vardır: Birisi cennete, diğeri cehenneme giden hidayet veya dalalet yolu. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın melek insan için rol model değildir (Vatandaş, 2007) Melek ancak sıfatlarıyla insana örnek olabilir ama zatiyla model olacak nitelikte kabul edilemez.

Öte yandan çocuk terbiyesinde rol model önemli bir yer tutar. Çocuklar temel ahlaki görevleri ve davranış kurallarını öğrendiklerinde bir rol model edinmek isterler. İşte bu noktada çocuk, güzel ahlakın şahsında pratiğe geçtiği örnek kişilerle tanıştırmalıdır. Aksi takdirde, herhangi taklit edici durumundaki çocuk, çevresinde menfi bir kişiyi veya internet/dijital oyunlardaki karakterleri kendisine taklit aracı seçecektir. Bu da şiddet eğilimi ve davranış bozukluğu gibi risklerin artması anlamına gelebilir.

İslam peygamberi Hz. Muhammed güzel ahlakı ile sadece yetişkinler değil çocuklar için de en güzel örnek modeldir. Allah Hz. Muhammed'in ahlakını "Sen kesinlikle yüce bir ahlaka sahipsin" (Kalem, 68/4) şeklinde beyan eder. Kur'an Hz. Peygamberde çocukların da rahatlıkla örnek alabileceği temel insanî özelliklere şöyle işaret eder:

- a. Güzel ahlak sahibi olmak: "Şüphesiz sen yüce bir ahlâk sâhibisin" (el-Kalem, 68/4)
- b. Dürüst ve adil olmak: "Emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların heveslerine uyma ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği kitaba inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum" (Şûrâ, 42/15)
- c. Merhametli olmak: "Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir" (Tevbe 9/128).
- d. Yumuşak kalpli ve affedici olmak: "Allah'ın merhameti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet..." (Âl-i İmrân, 3/159).

O, içinde yaşadığı toplumda yeni bir dinle ortaya çıktığı zaman kavminde hiç kimse onun ahlakına ve karakterine söz edememiştir. Nitekim o insanların en güvenilir kişisiydi. Adalet, iffet ve namus sahibiydi. Para biriktirmez, elinde birikenin ise infak ederdi. Kendi ayakkabısını diker, evde şahsi işlerini hanımlarına yüklemeydi. Hayâ sahibiydi, hiç kimseye göz dikmezdi. Hediye kabul eder ve hediye ile mukabelede bulunurdu. Topluma karışır, davete icabet eder, insanları toplumsal rollerine ve zenginliklerine göre ayırt etmezdi. Allah için kızar, Allah için severdi. Kendisine zararı dokunsa da hakkı söylemekten çekinmezdi. Maddi zarara uğrayacağını bilse bile adaletten ayrılmazdı. Açlığa sabreder, helal lokmadan başka bir şey yemezdi. Nimeti reddetmez ama israf da etmezdi. Yemekte usulce oturur, yaslanarak veya yatarak yemek yemezdi. Alçakgönüllü idi. Çarşı pazarda tek başına dolaşır, kalabalık bir koruma vs. istemezdi. Son derece güler yüzlü idi. Süslü ve gösterişli giyinmekten sakınırdı. Hasta ziyaretine önem verir. Güzel kokuyu severdi. Fazilet sahibi olanları ziyaret eder, akrabalarını ihmal etmezdi. Mubah olan oyunları

oyunar, ailesiyle güzel vakit geçirirdi. Şakalaşır ama lâkaytlık anlamın gelecek şekilde kakhaha atmazdı. Elindeki imkânları hizmetlileriyle paylaşırdı. Boş işlerle vakit geçirmezdi. Yoksulu fakirliğinden dolayı tahkir etmez, zengini de malvarlığından dolayı yüceltmezdi. İlahi daveti herkese eşit şekilde yapardı. Yetim doğmuş, öksüz büyümüş ve kurumsal bir eğitim almamış bu peygamberi, hadis-i şerifin ifadesiyle Allah edeplendirmişti (Gazali, ty.) Hz. Peygamber, bize bizden biri olarak en yakın ve örnek alınması en kolay kişidir. O bir insan olarak Kur'an'ın tatbikçisi, İslam ahlak sisteminin canlı örneği ve dini pratiklerin ilk uygulayıcısıdır. Kur'an'a göre Hz. Peygamber ne Ehli Kitabın iddia ettiği gibi bir kral veya bir günahkâr, ne de Allah'ın oğludur (Mümtehine 60/4-6; Kalem 68/4; Tevbe 9/30). Hz. Peygamber Allah'tan vahiy alan bir insandır. Hz. Muhammed'i (sav) diğer insanlardan ayıran iki temel şey vardır: Birincisi Allah'tan vahiy almış olmasıdır. İkincisi ise güzel ahlakıdır. Onun insanlar arasında seçilmiş güzel ahlak sahibi biri olması hem mucizelerini idrake etmek hem de Hz. Peygamberle kolayca özdeşlik kurmak için önemlidir (Mâtûridî, 2005)

Kur'an, "Gerçekten Allah'ı ve ahiret gününü ümitle bekleyen ve Allah'ı çokça anan kimseler için Allah'ın Rasulü güzel bir örnek teşkil eder." (Ahzâb, 33/21) Hz. Peygamberin hayatını, söz ve davranışlarını öğretmek özellikle dini sembol ve kurumların zayıflatıldığı bu dönemde daha fazla önem taşımaktadır. Hz. Peygamberin sünnetini belirli giyim-kuşam ve davranış şekillerine indirgemek ve onun dışında kalanları bidat veya tekfir etmek ise son derece hatalıdır. Özellikle dijital çağda çocukların dinamik öğrenme becerilerine hitap eden ve onları etkileyen kahramanlara karşı Hz. Peygamberi belirli bir şekle eşitlemek son derece yanlıştır. Mâmafih, onun sünneti Mûsâ Cârullah Bigiyef'in (1875-1945) ifadesiyle şöyledir: "Hz. Peygamber'in, Allah'ın dinini ümmetine tebliğ amacıyla sergilediği örnek hayat ve takip ettiği yol ve yöntemdir. Hz. Peygamber'in bazı uygulamaları ise dini tebliğ amacıyla değil, Arap örf ve adetleri gereğidir. İslam, genişliği gereği, her ümmeti kendi tabiatı ve âdeti üzerinde serbest bırakmıştır. Hiçbir ümmete başka bir ümmetin adetlerini dayatmamıştır." (Bigiyef, 2000) Bu nedenle çocuklara öğretilecek Hz. Peygamber modeli şekilcilik üzerine bina edilmemeli, bilakis onun hayata bakışı ve yaşayış tarzını merkeze almalıdır.

6. Hz. Peygamberin Çocuk Eğitiminden Örnekler

Peygamberimizin çevresinde büyüyen çocuklar arasında kızı Zeyneb'den (ö. 9/629) torunu Ümâme (ö. 50/670), Fâtıma'dan torunları Hz. Hasan (ö. 49/669) ve Hz. Hüseyin (ö. 61/680), Zeyd b. Hârise (ö. 8/629), Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12) ve Abdullah b. Abbâs'ın (ö. 68/687-88) olduğunu görmekteyiz (Apak, 2010).

Bu çocuklardan Abdullah b. Abbas Resûlullah'ın kendisine şu öğütleri verdiğini nakleder: "Genişlik zamanında kendini Allah'a sevdik ki, O da seni sıkıntılı zamanında

sevsin. Allah'ın emir ve yasaklarına önem ver ki, Allah da sana önem versin, seni gözet sin. Allah'ın hakkını gözet ki, O'nu yanı başında bulasın. Bir şey istediğin zaman Allah'tan iste. Yardım dilediğinde Allah'tan dile... Şunu bil ki bütün varlıklar elbirliği ile sana zarar vermek isteseler, Allah'ın takdir ettiğinden başkasını yapamazlar. Kaderi yazan kalemin işi bitmiş, yazılanlar ise kurumuştur. Bilmiş ol ki, Allah'ın yardımı ancak sabredenler içindir ve her zorlukla beraber mutlaka bir kolaylık vardır.” (Tirmizî, kıyamet 6). Böylece Hz. Peygamber, iman esaslarının yanında, bu imanın nasıl olacağı, özellikle Allah'a imanın nasıl algılanması gerektiği ve Allah ile kurulacak ilişkinin keyfiyeti hususunda özlü ifadelerle yer vermiştir (Sağlam, 2002).

Diğer taraftan Hz. Peygamberin çocuklara dini öğretirken daha çok ibadet ve ahlak esasları üzerinde durduğunu görmekteyiz. Nitekim çocukluğu peygamberimizin yanında geçen Enes b. Mâlik şöyle demiştir: “Annem beni peygamberimizin yanına götürürce bana ilk tavsiyeleri şunlardı: Evladım abdestini tam ve güzelce al ki, ömrün uzun olsun. Koruyucu melekler de seni sevsin ve korusun. Gusül abdesti alırken güzelce yıkan. Saç diplerini iyice ıslat ve tenini de güzelce temizleyerek yıka. Şayet böyle yaparsan, yıkandığın yerden ayrılırken günah ve hatalardan da arınmış olarak çıkarsın. Elinden geldikçe abdestli ol. Çünkü kim abdestli olarak ölürse ona şehitlik sevabı verilir. Namaz kılarken, rükûa gidince ellerinle dizlerini sıkıca tut. Parmaklarını birbirinden ayır. Dirseklerini yanlarına yapıştırma. Rükûdan kalkınca her uzvun tam olarak yerine gelsin. Çünkü Allah, kıyamet gününde ruku ile secde arasında belini doğrultmayana merhamet etmeyecektir. Secde edince de alnını ve ellerini yere tam olarak koy. Horozun yeri gagalaması gibi sen de secdeden çabuk kalkma. Secdede kollarını yere serme. Namazda sağa sola bakmaktan sakın. Namazını devamlı kılmaya özen göster... Eğer buna özen gösterirsen, melekler de senin için rahmet dileğinde bulunurlar. Müslümanların büyüklerine hürmet, küçüklerine de sevgi göster...” (Buhari, vesâyâ, 2002; Dölek, 2014). Bu öğütler, çocuklarda dini inancın inşa sürecinde pratik uygulamaların teorik anlatılardan daha etkili olduğuna işaret olarak okunabilir.

Hz. Peygamber çocukların tüm ibadetlere katılmalarını tavsiye ettiği ve büyüklerle beraber onların da hac, oruç, dua gibi ritüellere kendi seviyelerine göre iştirak etmelerini tavsiye etmiştir. (Sağlam, 2002) O çocukları mescidin dışına çıkarmamış, sosyal hayatın bir parçası niteliğindeki mescitlerde çocuk halleriyle kabul etmiştir. Kaynaklar, onun torunu kucağında iken namaza geldiğini, çocuğu bırakıp namaza durduğunu, secdede iken çocuğun sırtına binmesi üzerine secdeyi uzattığını; kızlarından Zeyneb'in kızı Ümâme'yi namazda omzuna aldığını naklederler. (Buhari, ilim, 2002). Mescitte çocukların da olduğunu düşünerek namazı kısa tuttuğu olurdu. Çocuklar Peygamberimizin çağrısıyla bayram namazı kılınacak yere kadınlarla birlikte gelirlerdi. (Buhari, iydeyn 2002)

H. Hasan H. Peygamber'den aklında beş vakit namazın kaldığını, (Ahmed b. Hanbel) ayrıca ondan zekât hurmalarıyla ilgili olayı, "Seni şüpheyi düşüren şeyi bırak, şüpheyi düşürmeyen şeye bak! Şüphesiz doğru söylemek gönül rahatlığı (verir), yalan söylemek ise şüphe (doğurur)." hadisini ve öğrettiği bir duayı hatırladığını bildirmektedir. (Nesâî, eşribe, 50). Bu, vitir namazında okunan dua olup, Allah Resûlü bunu diğer torunu H. Hüseyin'e de öğretmişti. (Ahmed b. Hanbel) H. Peygamberin çocuk ve torunlarına karşı tutumu, onların bir ömür boyu edindikleri ahlakta yapı taşı rolünde kabul edilebilir. Bunu H. Peygamberin çocuklarına ve torunlarına yakın ilgisinden anlamak mümkündür.

Öte yandan çocuklara ibadetlerin öğretilmesinin yanında, yanlış davranışlara da müdahale ihmal edilmemelidir. Örneğin, H. Peygamber, torunu Hasan'ın bir gün zekât olarak getirilen hurmalardan birisini ağzına attığını görünce hemen onu yemesini engellemiş ve "Bilmiyor musun, Muhammed ailesinden kimse zekât malı yiyemez" demiştir. (Buhari, zekat, 2002) "Çocuktur, bir şey olmaz" mantığıyla çocukların hatalarına göz yummak, onların doğruyu öğrenmesine engel olabilir. Daha da kötüsü, yanlış davranış alışkanlığına dönüşebilir. Bu nedenle tıpkı yukarıdaki örnekte olduğu gibi dinde yanlış görülen davranışların çocuğa uygun bir yaklaşım ile öğretilmesi gerekir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında çocuğa yönelik din eğitiminde peygamberin şu konulara ağırlık verdiğini görmekteyiz: İman esasları, ibadet, Kur'an-ı Kerim öğretimi, temel ahlaki alışkanlıkların eğitimi. Ayrıca çocukların olumsuz davranışlarında uyarılması ve onlara doğru olanın öğretilmesi de nebevi uygulamalar arasındadır.

SONUÇ

Allah, melek, vahiy ve ahiret metafizik varlıklar dinin anlam dünyasının merkezindedir. Din bu yönüyle gayba iman üzere inşa edilmiştir. Gayb, insanın soyut düşünme kabiliyetine hitap eder. Ne var ki pedagojik açıdan henüz soyut düşünme kabiliyeti gelişmemiş olan çocuk, bunları anlamada yetersiz kalabilir. Bu nedenle çocukların erken yaşlardan itibaren din ile temasının soyut ve teorik bilgiler üzerinden olması, birtakım sorunları beraberinde getirebilir. Ayrıca modern dönemde her şeyden çabuk sıkılan çocuklara algılayamadıkları varlıkları öğretmeye çalışmak, onların ilgisini çekmeyebilir. Bir de buna Allah'ı korku unsuru olarak sunma, cehennem, cin ve şeytan gibi varlıkları sürekli anlatma gibi şeyler eklendiğinde çocukta kutsala yönelik onulmaz tahribat ve ruhsal bozukluklar baş gösterebilir.

O halde çocuğun her şeyi somut nesnelerle anladığı bir dönemde onu dinden uzak mı tutmalıdır? Elbette hayır: "Ağaç yaşken eğilir". Yukarıda zikredilen nebevi uyarı ile dini inancın doğası ve gerekliliği, erken yaşlardan itibaren çocukla dini bir şekilde buluşturmak gerektiğini gösterir. Çocukta dini inancın oluşumunda onun

anlama düzeyine uygun hareket etmek mühimdir. Bu, hem çocukların ruh sağlığı hem de dini daha kolay ve sağlıklı biçimde algılamaları açısından önemlidir. İşte bu noktada Hz. Peygamber önemli bir role sahiptir. Çocuğa metafizik varlıkları anlatmak zordur. Ancak bizim gibi bir beşer olan Hz. Peygamberi anlatmanın son derece kolay ve etkili olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle dini inançtan bigâne kalması düşünülemeyen çocukların dünyasına din, metafizik/gaybî unsurlarla değil, Hz. Peygamber örneği ile girmelidir.

Çocukluk evresi sadece bedensel değil, zihinsel açıdan da henüz başlangıç dönemidir. Bilişsel gelişme düzeyi itibarıyla çocuk, pek tabii ki bir yetişkin gibi soyut olanı anlayamaz veya en azından yeterli düzeyde kavrayamaz. Çocuğun dünyasına her şey somut varlıklarla girer. Renkler, sayılar, sıfatlar somutlaştırıldığı ölçüde idrak edilebilir. Hal böyleyken somutlaştırılması asla mümkün olmayan metafiziksel konularla çocuğun tanışmasında aceleci olmamalıdır.

Çocuğun bütün hayatını etkileyecek olan dini inancın şekillenmesinde yöntem hatası, onu dinden uzaklaştırabilir. Yukarıda sorduğumuz soruya ve burada işaret ettiğimiz yöntem sorununa istinaden, çocuklara yönelik din eğitimi ve öğretiminde, soyut kavramlar yerine Hz. Peygamber başta olmak üzere somut varlıkların merkeze alınması gerektiği kanaatindeyiz. Nitekim Peygamberimiz de çocuklara ibadet usulü ve davranış adabı üzerinde çokça durmuştur. Bu, onun hiç Allah’a ve meleklerle imandan söz etmediği anlamına gelmez elbette. Ama ağırlıklı olarak ibadet ve ahlak kurallarına yönelik talimde bulunduğunu görmekteyiz.

İnsanın taklit edeceği kimse, kendisiyle özdeşlik kurabileceği kişi olmalıdır. Bu nedenle insanın yine kendisi gibi bir insan olan olan varlığı rol model alması beklenir. Çocukta dini inancın oluşmasında örnek olacak başlıca modelin Hz. Peygamber olduğunu düşünüyoruz. O Hz. Muhammed’i ne kadar tanırsa davranışlarında da o derece bağ kurma imkânı elde edebilir. Bu, çocuğun peygamber sevgisi üzerinden Allah sevgisi hissetmesi anlamına gelir. Buna ek olarak, cami, ezan, Kur’an gibi kutsallar da çocuklarda dini inancın inşasında önemli role sahiptir. Bu nedenle, Hz. Peygamber örneği, cami sevgisi, Ramazan ve bayram coşkusu gibi dinî unsurların sadece yetişkinler değil, çocuklar için de birincil din eğitimi kaynağı olduğu kanaatindeyiz. Son olarak çocuğun güzel ahlak sahibi ve inançlı bir Müslüman olmasında, ailenin sevgi ve saygı temelli kurulmuş olması ve ebeveynin her haliyle örnek olmasının önemi göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Ak, M., Kesici, Ş., Yalçın, B., & Kavaklı, M. (2019). *Çocuğum Bağımlı Olsun*. Ankara: Nobel Yay.
- Apak, Â. (2010). Hz. Peygamberin Çocuklarla İlişkileri Üzerine Tespit ve Değerlendirmeler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43-67.

- Ay, M. E. (1991). İslam Hukuku Kaynaklarına Göre, Pedagojik Açıdan Çocuk Eğitiminde Dayak Cezasına Getirilen Sınırlamalar. *Uludağ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 225-230.
- Bigiyef, M. C. (2000). *Kitâbü's-Sünne*. (M. Görmez, çev.) Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Buhârî, M. (2002). *Sahîhu'l-Buhârî*. Beyrut-Dimeşk: Dârü İbni Kesîr.
- Canan, İ. (1988). Kur'an'da Çocukla İlgili Meseleler. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (8), 19-42.
- Cüveynî, İ.-H. (2012). *Kitabü'l-İrşad*. (A. B. Baloğlu, çev.) Ankara: TDV Yayınları.
- Dölek, A. (2014). Hz. Peygamberin Çocuk Yetiştirmede Örneği. *H. Peygamber ve İnsan Yetiştirme Düzenimiz Sempozyumu*, (s. 259-272). Erzurum.
- Ebû Dâvud, S.-E.-S. (t.y.). *es-Sünen*. (er-Râcihî, thk.) Beytü'l-Efkârî'd-Devliyyeti, Amman.
- Esed, M. (1999). *Kur'an Mesajı*. (C. Koytak, & A. Ertürk, çev.) İstanbul: İşaret Yay.
- Eş'arî, E. H. (2011). *el-İbâne an usûli'd-diyâne*. (S. b. el-Useymî, Dü.) Riyad: Dârü'l-Fazilet.
- Gazali, E. H. (tarih yok). *İhya-u Ulûmi'd-Din*. (A. Serdaroğlu, çev.) İstanbul: Bedir Yay.
- Hamidulah, M. (2014). *İslam'a Giriş*. (İ. A. Koytak, çev.) İstanbul: Beyan Yay.
- Hökelekli, H. (1992). Hz. Peygamberin Çocuk ve Gençlere Yaklaşımı. *H. Muhammed ve Gençlik Sempozyumu* (s. 46-47). Ankara: TDV Yayınları.
- İsfahânî, R. (2010). *el-Müfredât*. (M. H. İtânî, Dü.) Beyrut.
- Kesici, Ş., Ak, M., Subaşı, E., & Özkan Özteke, H. İ. (2019). *Hayat Yolunda Yoldaş Olmak Mutlu Evlilik Rehberi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kesici, Ş., Baloğlu, M. & Murat, M. (2019). Çocuklarda Duygusal Yoksunluk Şemasının Gelişmesini Önleme: Ebeveynin Görev ve Sorumlulukları, 3. *Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi*, Adıyaman.
- Mâtûridî, E.-M. (2005). *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. Thk. A. Vanlıoğlu, Mizan Yay., İstanbul.
- Müslim, E.-H. (t.y.). *Sahîhü Müslim*. Riyad: Beytü'l-Efkârî'l-Devliyye.
- Nesâî, E. (t.y.). *es-Sünen*. (Muhammed el-Elbânî, thk.). Riyad: Mektebetü'l-Meârif.
- Oruç, C. (2014). Erken Çocukluk dönemi Din Eğitimi: Teorik Çerçeve, Yaklaşımlar ve Uygulama Örnekleri. *Yeni Türkiye* (58), 621-635.
- Ölçer, E. (2011). *Çocuk ve Her Şey*. İstanbul: Sokak Kitapları Yayınları.
- Sağlam, İ. (2002). Hz. Peygamberin Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(11), 167-190.
- Tirmizî, M. (t.y.). *Sünenü Tirmizî*, (M. el-Elbânî, thk.). Riyad: Mektebetü'l-Meârif.
- Tosun, A., & Yıldız, K. (2019). Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitimi Yaklaşımları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Amasya İlahiyat Dergisi*, 121-151.
- Vatandaş, C. (2007). İnsanlığın Model İhtiyacı ve Hz. Peygamber'in Örneği Üzerine. *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyumu* (289-313). Konya: Fecr Yay.
- Yavuz, Y. Ş. (2003). Gayba İmanın Dini Temelleri. *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-V (İslam Düşüncesinde Gayb Problemi-I)* (s. 171-178). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Zemahşerî, E. (1998). *el-Keşşâf*. (A. Abdülmevcud, & A. Muavviz) Riyad: Mektebetü'l-Abîkân.

Extended Abstract

Example of the Prophet Mohammad Instead of Abstract Concepts in the Construction of Religious Belief in Children

The purpose of this article is to develop religious belief in children showing that it is necessary to benefit from the example of the Prophet Mohammad. Because abstract and metaphysical concepts such as Allah, angel, devil, the hereafter are difficult for the child to understand. In addition, this article aims to contribute to religious education and training for children in terms of content and language.

Within the framework of the research, basic religious sources and works on child development will be examined by literature review and qualitative research method. Thus, a suggestion will be made regarding the method to be followed in the formation of religious belief in children and in religious education.

Every child is born with a nature. Regardless, religious belief is formed and developed from childhood. For religious belief, the nature of the child is inclination to the religion of Islam. In terms of the religion of Islam, the basis of belief is metaphysics. In other words, it means believing in transphysical beings. These can be understood with the abstract thinking ability of human. However, whichever religion the child's family belongs to, the child grows up depending on that religion. For all that, childhood is the period when abstract thinking is at its weakest. In this period, children can understand the beings with analogies and examples. Learning largely by imitation. For this reason, concrete examples are of great importance in childhood. For example, besides the prayers and fasting of the family elders, touring religious places such as mosques or the lives of religious leaders are concrete examples. At this point, since the most important example for a Muslim is the Prophet, the morality of the prophet can easily be explained to the child. Because the religious elders, especially the prophets, are human beings. The child can easily understand and imitate people. On the other hand, since the foundation of religious belief is laid in childhood, these ages should be properly evaluated in terms of religion and pedagogy. Otherwise, some problems will become inevitable. For example, it is not right for us to remind the child of Allah's authority frequently to love religion and become more "religious". Likewise, it is also wrong to keep saying that Allah will burn bad people in order to prevent the child from bad behavior. It is known that such approaches cause psychological traumas in the child. For this reason, it is extremely risky to use abstract concepts and negative language for the formation of religious belief and religious education in the child. In addition, it may not be meaningful for a child who has not yet developed a pedagogical ability to think abstractly. Sometimes a child may even want to get away from religious things because things he doesn't understand are mentioned. So, should the child be kept away from religion at a period when he understands everything with concrete objects? Of course not, as the saying goes: "The tree branch should be bent when it is young".

As a result, we think that teaching the life and exemplary personality of the Prophet is an accurate method in the process of the formation of religious belief in children. As a matter of fact, a person imitates who he loves and takes him as a role model. The more the child knows Muhammad, the more he imitates him in his actions. The process that starts with imitation turns into a conscious activity in the future if it is supported by training. This means that the child feels love of Allah through the love of the prophet. For this reason, we are of the opinion that religious elements such as the example of the Prophet, love of mosques, Ramadan and Eid of Ramadan are the primary source of religious education not only for adults but also for children.

Keywords: Religious Education, Belief, Child, Abstract concepts, Prophet Mohammad.